

Genre: Roman
Titel: Utbryterskan
Författare: Annika Åman
Omslag: Sanna Mander
Förlag: Schildts & Söderströms
Sidantal: 259

”Utbryterskan” heter uppföljaren till Annika Åmans ”Lumpänglar”. I den första boken rörde vi oss mellan 1926 och 1932. Vi lärde känna människorna och särskilt kvinnorna och barnen vid Oravais fabrik, Masunin. I ”Utbryterskan” fortsätter berättelsen om Härmi-Alma, Jepo-Fina, Aino, Kajs och deras barn. Nu handlar det om åren 1933–1944 och knappt har världen hunnit hämta sig efter det första världskriget innan det andra tar vid.

Annika Åman fortsätter att skriva om vägen till den kvinnliga emancipationen speglad genom fabrikskvinnornas, och framför allt, Almas ögon. Trovärdigt skildrar hon kvinnornas vardag och villkor vid fabriken; hur lite de har att säga till om och hur de förväntas acceptera tunga och farliga arbetsuppgifter och dessutom tåla om missförhållanden. Men Alma vägrar. Hon klagar hos direktören och blir degraderad från kontorist till tvätterska; hon ska vara tacksam över att hon ens får vara kvar på fabriken.

Också socialt har Alma tagit ett steg bakåt. Maken, vävmästaren Wallenius, har lämnat henne och borta är det bekväma men samtidigt tråkiga livet. Nu är hon tillbaka på Sarinelund med dottern Saga, som tycks ha slutat prata.

Avsnitten om Almas samtal med direktören visar på den avgrundsdjupa skillnaden mellan den som dikterar villkoren och den som måste lyda, mellan rik och fattig. Hur kvinnor ska uppföra sig, sköta hushåll och barn har direktören en bestämd uppfattning om. Men där Väinö Linnas Jussi bockade inför prostens 1884 med mössan i hand, står Alma rakryggad och argumenterar emot makten femtio år senare.

Alma böjer sig inte trots degraderingen. Hon visar upp sina av kemikalier sönderfräta händer och armar för direktören. Har han inte märkt hur det ser ut vid ån där de skadliga ämnena släpps ut?

Plötsligt minns jag en historia om textilindustrin i Borås, om hur gifterna ännu på 70-talet rann ut i Viskan och där man i vattnet kunde se vilka färger som använts just den dagen. Författaren nämner faktiskt textilmetropolerna Borås, Tammerfors och Biederlack när hon låter Alma fundera på om fadern till hennes avlidne son måne avlat barn i de städerna med?

Just blandningen av fakta och fiktion ger läsningen mervärde, man får sig inte bara en bra historia till livs, utan blir också mer allmänbildad på kuppen. Fakta om våra krig kommer fram här och där, men som boktiteln antyder är det här inte männens historia, det är kvinnornas. Några män följer vi i alla fall och bland dem Gunnar, den första av Almas två karlar.

Moderskap är ett av bokens teman. Saga är begåvad, envis och stark precis som Alma. Det bäddar naturligtvis för konflikter. Skrik och bråk utmärker relationen, däremellan stumhet. Det de borde tala om, Edwin, Sagas bror, som drunknade när han var tre, pratar de inte om. Det är för svårt.

Trots Almas protester börjar Saga arbeta hos direktörskan, som ser Sagas potential och uppmuntrar henne till läsning. Alma fantiserar också om högre studier för dottern och när Saga blir förälskad i fiskaren Werner motsätter hon sig kärlekshistorien å det skarpaste. Men vad har Alma att sätta emot när dottern är lika enveten som hon själv?

Att anpassa språket till en tid som författaren själv inte upplevt kan vara en utmaning. Det gäller att hitta de rätta orden och metaforerna och det gör Annika Åman med den äran. Ett oväntat ljud får en före detta soldat att "sprätta till som en frökapsel" och hur lycklig blir man inte av att läsa om ett hår "som krusar sig som en västanvind på Oravaisfjärden"! Det är Werner som uttrycker sig så poetisk om Saga när han får syn på henne för första gången.

"Utbryterskan" rymmer varianter av historier om amerikafarare som vi känner igen från litteraturen och filmens värld. Likt sin far reser Ainos två odågor till söner också till Amerika, men återvänder medellösa till hembyn. Oklart vad de sysslade med där borta, Aino vill inte ens veta. Hennes förhållande till sönerna visar på en mors villkorlösa kärlek till sina barn, hon försvarar dem in i döden.

I epilogen hoppar vi fram till 1954. Saga tittar på fotografier hon tagit. På det med den bästa skärpan syns ett sällskap bestående av idel herrar. Enformigheten bryts av en kvinna i kjol, det är Alma som sitter i mitten och ler. Till Amerika kom hon inte, men väl in i maktens korridorer.

Yvonne Granqvist